

Παρουσίαση βιβλίου

Ομιλήτρια: Κοτσιλίνη Μαργαρίτα Αρχιτέκτων Μηχανικός

Κύριε Αντιπρόεδρε του ΙΚΙ, κυρίες και κύριοι

Ευχαριστώ για την πρόταση να αναφερθώ στο βιβλίο «Ξερολιθικές κατασκευές και κτισμένη κληρονομιά», το οποίο επιμελήθηκαν οι συναδέλφισσες Μάνια Μπεριάτου & Ιουλία Παπαευτυχίου. Την πρωτοβουλία ανέλαβε το ΙΚΙ, ένα ίδρυμα δραστήριο, με συχνή παρουσία στην Κεφαλονιά, με αναφορές σε θέματα διαφόρων επιστημονικών πεδίων, τοπικών ή ευρύτερου ενδιαφέροντος. Πρόκειται για τον πλέον αξιόλογο φορέα των νησιών μας, που προσεγγίζει, τεκμηριώνει και παρουσιάζει στο δημόσιο διάλογο σοβαρά και πολύπλευρα ζητήματα.

Η βράβευση επίσης του κ. Σταματάτου Γεράσιμου, του λίαν αξιόλογου Κεφαλονίτη ερευνητή και ανθρώπου, αποτελεί οφειλόμενη τιμή. Πρόκειται για σταθερή αξία ανθρώπου, του οποίου η ηλικία δε συμβαδίζει με το σθένος, τη φλόγα, τη γνώση αλλά και τον τρόπο που φέρεται προκειμένου να συμβουλευσει, να εκθέσει τις απόψεις του, να προστατεύσει την πολιτιστική μας κληρονομιά. Κ. Σταματάτε, σας εύχομαι να είστε καλά και να συνεχίσετε με τον ίδιο ζήλο να προσφέρετε στον τόπο μας.

Πριν αναφερθώ στην τεχνική και αρχιτεκτονική πλευρά των θεμάτων που αναφέρονται στο βιβλίο, ήθελα να αναφερθώ στις πέτρινες κατασκευές του νησιού μας και το ρόλο που έπαιξαν και παίζουν στη ζωή του τόπου αυτού.

Στην Κεφαλονιά, οι σεισμοί του 1953 δημιούργησαν τέτοια τομή και αλλαγή στη ζωή των ανθρώπων, ώστε αυτοί διακρίνονταν σε όσους γεννήθηκαν ΠΡΙΝ και όσους γεννήθηκαν ΜΕΤΑ το σεισμό.

Για την προσεισμική γενιά, που οι συνθήκες ζωής ήταν δύσκολες και η τεχνολογία ανύπαρκτη, οι πέτρινες κατασκευές ήταν πολύ οικείες, φιλικές και απαραίτητες. Πρόσεχαν και επισκεύαζαν τις λιθιές γιατί συγκρατούσαν τα χώματα στα χωράφια, που τα έσκαβαν με το τσαπί και έτρεφαν

την οικογένεια, ή τα ζωντανά τους. Οι τσοπάνηδες πρόσεχαν και επισκεύαζαν τις καλύβες τους γιατί ήταν απαραίτητο καταφύγιο έναντι των καιρικών φαινομένων. Πρόσεχαν και επισκεύαζαν τις αυλές των σπιτιών τους, για να μη σκοντάφτουν καθώς δεν υπήρχε τσιμέντο. Πρόσεχαν και επισκεύαζαν τα γεφύρια και τις λιθιές των δρόμων γιατί έπρεπε να κυκλοφορούν. Πρόσεχαν και επισκεύαζαν τα αλώνια γιατί εκεί αλώνιζαν και έπαιρναν τον καρπό των δημητριακών τους. Για τις κατασκευές χρειάζονταν εργαλεία και τεχνίτες αυτοδίδακτοι. Χρησιμοποιήθηκαν υλικά επί τόπια και αναπτύχθηκαν τεχνικές εμπειρικές μεν, αλλά θαυμαστές.

Η γενιά που υπέστη τον σεισμό και ήταν υπεύθυνη για την ανοικοδόμηση, είχε άλλες προτεραιότητες. Πέρασαν χρόνια για να βάλουν το κεφάλι τους κάτω από ένα κεραμίδι. Εκεί δεν είχε τόση σημασία η αρχιτεκτονική, αλλά η ταχύτητα και η στοιχειώδης επιβίωση. Όλη η δομημένη έκταση του νησιού έγινε μπάζα. Πολλοί έφυγαν, τα χωράφια εγκαταλείφθηκαν, τα αλώνια χορτάρισαν και οι δρόμοι γκρεμίστηκαν. Το τσιμέντο έγινε το κυρίαρχο υλικό, οι κρατικές «αρωγές» επέβαλλαν νέα αρχιτεκτονική. Οι παλιοί μάστορες χάθηκαν και ένα αόρατο νήμα έκοψε την επαφή με το παρελθόν.

Αργότερα, όταν η ζωή λειτούργησε στους σύγχρονους ρυθμούς, εμφανίστηκαν δυστυχώς άλλες δυσάρεστες και καταστροφικές δραστηριότητες. Οι πέτρινες λίμπες, τα δαχτυλίδια από τις στέρνες, τα πέτρινα δάπεδα, το μολύβι από τις φούμπιες των κουφωμάτων, έγιναν λάφυρα για τη διακόσμηση των «σύγχρονων» πολυτελών οικιών. Οι ξηρολιθιές έπεσαν, θύματα των χωματοουργικών μηχανημάτων, πολλές στέρνες έγιναν βόθροι ή μπαζώθηκαν, οι πέτρινοι τοίχοι αντιστήριξης ξανάγιναν από μπετόν, οι πέτρινες ρόδες των λειτροβιών λιάζονται σε γυμνά ερείπια. Η σύγχρονη τεχνική φέρθηκε βάναυσα στην αυτοδίδακτη τεχνική του παρελθόντος.

Τα τελευταία χρόνια οικονομικοί μετανάστες, έκαναν ουσιαστική παρέμβαση σε πέτρινες κατασκευές. Οι παρεμβάσεις αυτές όμως γίνονται χωρίς επίβλεψη και προδιαγραφές. Οι ξηρολιθοδομές αντικαταστάθηκαν από τσιμεντολιθοδομές, οι πέτρινες καλύβες έγιναν αγροτικές αποθήκες από τσιμεντοπλινθοδομές και οι πανέμορφες λιθιές κατασκευάζονται πλέον με «όρθιες» πέτρες. Πέτρες Αλβανίας, Ηπείρου, Καρύστου κλπ, στρώνουν τα δάπεδα των αυλών.

Η επόμενη γενιά, η γενιά της ηλικίας μου, βρέθηκε σε σταυροδρόμι. Η εξέλιξη της ζωής, μας έχει αποξενώσει από τις εμπειρίες του παρελθόντος, μελαγχολούμε όμως όταν αντικρίζουμε τους γκρίζους ογκόλιθους των γεφυριών πεταμένους ή σπασμένους. Δυστυχώς, πολύ λίγες ευκαιρίες είχαμε στο σχολείο να μάθουμε για το παρελθόν μας. Πολύ πρόσφατα θεσπίστηκε ότι αυτές οι πέτρινες κατασκευές προστατεύονται σαν διατηρητέα μνημεία.

Την έλλειψη γνώσης για τις πέτρινες κατασκευές και κυρίως την έλλειψη παιδείας και σεβασμού προς τη μαρτυρική πορεία των προγόνων μας για επιβίωση, που δημιούργησαν και έζησαν με αυτές τις κατασκευές, έρχεται να καλύψει η πρωτοβουλία του ΙΚΙ και η έκδοση του βιβλίου, που παρουσιάζουμε σήμερα.

Στο πρώτο μέρος του βιβλίου περιλαμβάνονται τα κείμενα των εργασιών που αναφέρονται στην Ανατολική μεσόγειο και στον ελληνικό χώρο. Στο δεύτερο μέρος περιλαμβάνονται τα κείμενα που αναφέρονται γενικά στην ενότητα της Δυτικής Μεσογείου, με εξαίρεση ενός που αφορά τη Νέα Ζηλανδία.

Ξεκινώντας από το πρώτο μέρος, αρκετές από τις παρουσιάσεις έδειξαν ενδιαφέρον για τις ξερολιθικές κατασκευές της Κεφαλονιάς, όπως αυτή της κ. **Μάνιας Μπεριάτου**, σύμφωνα με την οποία οι κατασκευές που εντοπίζονται στην Κεφαλονιά, συχνά σε ερειπιώδη κατάσταση – ως απομεινάρια μια άλλης εποχής είναι οι εξής:

1. Αναβαθμίδες («αρμάκια», «αρμάκες» ή «δομοί»), ο οποίες εξασφαλίζουν περισσότερη γεωργική γη ενώ παρέχουν ταυτόχρονα και ισχυρή αντιδιαβρωτική δράση του εδάφους.
2. Τοίχοι αντιστήριξης, τους οποίους συναντούμε συνήθως σε επαρχιακούς δρόμους και οι οποίοι συχνά έχουν θεμελιωθεί πάνω σε φυσικούς βράχους
3. Τοίχοι διαχωριστικοί (ξερολιθιές) αγροτικών ιδιοκτησιών ή οριοθέτησης δημοσίων δρόμων
4. Πετροκαλύβες, οι οποίες σώζονται σήμερα στις ορεινές περιοχές του νησιού και ιδιαίτερα στη χερσόνησο της Παλικής.
5. Μαντριά-ποιμνιοστάσια
6. Ασβεστοκάμινοι, που αποτελούν κι αυτές παραδοσιακές κατασκευές – υπολείμματα της προβιομηχανικής περιόδου – οι οποίες εγκαταλείφθηκαν σταδιακά και στέκουν στις μέρες μας μισογκρεμισμένες.
7. Πλακόστρωτα, με πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα τον κεντρικό εμπορικό δρόμο του προσεισμικού Αργοστολίου, το γνωστό έως σήμερα ως «λιθόστρωτο», ο οποίος ήταν στρωμένος με τοπικούς λίθους. Σήμερα η επίστρωση είναι από μάρμαρο.
8. Ειδικές κατασκευές , π.χ. αλώνια, πηγάδια, γεφύρια. Ειδική μνεία , θα πρέπει να γίνει στη γέφυρα Δεβοσέτου η οποία είναι δομημένη με λαξευτή τοιχοποιία, αποτελεί τη μεγαλύτερη σε μήκος λίθινη γέφυρα της χώρας (περίπου 750μ) και αναμφισβήτητα, ένα σπουδαίο μνημείο τεχνικού πολιτισμού.

Εκτενής ανάλυση για τις παραδοσιακές ξερολιθικές καλύβες της Κεφαλονιάς στην περιοχή του Ταφίου – Καμιναράτων Παλικής γίνεται από τον κ. **Γεράσιμο Γαλανό**. Αναφέρει στην παρουσίασή του ότι οι πέτρινες καλύβες που σώζονται στα βουνίσια μέρη της Κεφαλονιάς και ιδιαίτερα στην επαρχία της Παλικής, είναι αγνώστου χρόνου και κατασκευής. Ως χρόνο κατασκευής μπορούμε να πιθανολογήσουμε τα μεσαιωνικά χρόνια.

Τα βοηθητικά κτίσματα από ξερολιθοδομή στη νησιωτική Ελλάδα αναλύει εκτενώς και η κ. Παπαευτυχίου Ιουλία στην παρουσίαση της. Η ονομασία τους όπως και η μορφολογία τους διαφέρει από νησί σε νησί ενώ η χρήση τους ήταν για μόνιμη ή εποχική διαμονή αγροτών και κτηνοτρόφων.

Έχουν εντοπιστεί 9 βασικές κατασκευαστικές λύσεις, με σημαντικές μορφολογικές διαφορές. Τα κτίσματα αυτά έχουν είτε ορθογωνική είτε κυκλική κάτοψη.

Η δεύτερη τυπολογία (δηλαδή η κυκλική κάτοψη) αφορά τα θολωτά βοηθητικά κτίσματα από ξερολιθιά (τις πετροκαλύβες όπως ονομάζονται στην Κεφαλονιά) και χαρακτηρίζονται από ακατέργαστη λιθοδομή. Απαντώνται κυρίως ως μεμονωμένα κτίσματα, στις ορεινές πετρώδεις περιοχές του νησιού. Κάλυπταν ανάγκες των γεωργών και των κτηνοτρόφων, ως αποθήκες γεωργικών εργαλείων ή καρπών, καθώς και ως καταφύγια ανθρώπων και ζώων από δυσμενείς καιρικές συνθήκες.

Η διάμετρος των θολωτών κτισμάτων κυμαίνεται από 2,00 έως 3,00 μέτρα και το ύψος τους από 1,80 έως 2,50 μέτρα. Το κάθε κτίσμα φέρει ένα άνοιγμα εισόδου, πλάτους 0,50-0,80 μέτρων και ύψους 1,30-1,50 μέτρων. Στην Κεφαλονιά έχουν εντοπιστεί πετροκαλύβες επιμελώς κατασκευασμένες από λαξευτούς λίθους, πάνω σε υψώματα, οι οποίες πιστεύεται ότι είχαν χρήση παρατηρητηρίου (βίγλας), κατά την εποχή της πειρατείας. Επίσης θεωρείται ότι την ίδια χρήση είχαν πετροκαλύβες σε υψώματα πεδινών περιοχών – που κατά το παρελθόν αποτελούσαν ιδιοκτησίες πλουσίων γαιοκτημόνων – για τον έλεγχο της παραγωγής και την φύλαξη των ιδιοκτησιών. Κάποια τοπωνύμια ενισχύουν αυτήν την άποψη, όπως ο οικισμός Βιλλατώρια στη χερσόνησο της Παλικής που θεωρείται ότι οφείλει το όνομά του στις βίγλες που υπήρχαν στην περιοχή και στον πρώτο οικισμό που δημιουργήθηκε εκεί με το όνομα Βιγλατώρια.

Για τις αντίστοιχες ξερολιθικές κατασκευές της Κρήτης κάνει αναφορά στην παρουσίασή του ο κ. **Πετράκης Γιώργης**. Πρόκειται για πέτρινες κατασκευές με θόλο εκφορικού συστήματος που λέγονται Μητάτα από τη λατινική λέξη METATUM που σήμαινε στρατιωτικό κατάλυμα. Η λέξη

πέρασε στους Βυζαντινούς με την έννοια του προσωρινού καταλύματος και σχεδόν με την ίδια ερμηνεία διατηρείται σήμερα στην Κρήτη.

Και κλείνοντας το κεφάλαιο των ξερολιθικών κατασκευών στην Κεφαλονιά, αξίζει να αναφερθούμε στην παρουσίαση του **κ. Γεράσιμου Θωμά**, ο οποίος περιγράφει τα αρχαία τείχη της Κεφαλληνιακής τετραπόλεως, συγκεκριμένα στην Σάμη, την Κράνη, τους Πρόννους και στην Πάλη. Τα Κεφαλληνιακά τείχη, είναι έργα ξερολιθικά, άρτια και μνημειώδους κλίμακας, υψηλής τεχνικής και καλλιτεχνικής ποιότητας. Πρόκειται για εντυπωσιακά μεγαλιθικές εν ξηρώ κατασκευές, κτισμένες με καλή συνάρμωση επιμελώς λαξευμένων μελών από τοπικό ασβεστόλιθο, κατά τα συνήθη δομικά συστήματα της εποχής: πολυγωνικό, ορθογωνικό, ισόδομο, τραπεζιόσημο, λέσβιο.

Ένα άλλο στοιχείο αναπόσπαστο της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς είναι τα ξερολιθικά λιθόστρωτα, τα οποία αποτελούν σημαντικά αρχιτεκτονικά στοιχεία που προσδίδουν ποιοτικό χαρακτήρα στους οικισμούς ή στον φυσικό τους περίγυρο.

Στην παρουσίασή της η κ. Παγκρατίου , μας αναλύει τους διάφορους τύπους των ξερολιθικών λιθοστρώτων, τον τρόπο κατασκευής τους, και τη σημασία που έπαιζε ο σωστός τεχνίτης στην κατασκευή και την ορθή λειτουργία τους.

Πρόκειται για κατασκευές του παρελθόντος, οι οποίες αχρηστεύθηκαν με την εμφάνιση του τρένου και του αυτοκινήτου στα μέσα του 19^{ου} αιώνα ή μετατράπηκαν σε σύγχρονες οδικές αρτηρίες ώστε να εξυπηρετούνται οι νέες ανάγκες. Ευτυχώς τα τελευταία χρόνια όλο και περισσότεροι άνθρωποι συνειδητοποιούν την ανάγκη προστασίας αυτών των ξερολιθικών κατασκευών .

Σημαντική παρατήρηση και θέμα προς ανάλυση από τους περισσότερους ομιλητές είναι το ξερολιθικό τοπίο ως πολιτισμικό τοπίο. Στην παρουσίαση της κ. Μάρως Αποστόλου γίνεται αναφορά για το πώς ο άνθρωπος κατά την εξέλιξη του πολιτισμού και το πέρασμα από τη νομαδική ζωή στη μονιμότητα εγκατάστασης, άρχισε να αποθηκεύει σε σωρούς (βολιούς) την πέτρα , να φτιάχνει ξερολιθιές ή αναλημματικούς τοίχους οριζοντιώνοντας το έδαφος, βελτιώνοντας έτσι την παραγωγή και τη ζωή του. Μέσω τριών παραδειγμάτων ξερολιθικών τοπίων στη Λευκάδα, στη Νίσυρο και στη Σίκινο, μας περιγράφει τη σημασία των αναβαθμίδων στην ομαλή κλίση του εδάφους. Οι ισοϋψείς καμπύλες που απεικονίζουν οι ξερολιθιές, διαμορφώνουν σχεδόν ισοπλατείς αναβαθμίδες, νομοτέλεια στην οποία συμβάλει η ομαλή κλίση

του εδάφους. Συγκεκριμένα στη Λευκάδα, πρώτα φυτευόταν ο αμπελώνας στην απότομη πλαγιά και μετά κτιζόταν η ξερολιθιά.

Ειδική μνεία θα πρέπει να γίνει και στο παράδειγμα της Σπιναλόγκας ως ένα μοναδικό σύστημα ξερολιθικών κατασκευών , το οποίο αναλύεται ενδελεχώς από τον κ. **Γιώργη Πετράκη**. Ο τρόπος που είναι οργανωμένος ο χώρος στη Σπιναλόγκα, οι εσωτερικές διαδρομές, τα φυσικά στοιχεία (δέντρα, νερό, αλώνια, δεξαμενές, μάντρες κτλ) συγκροτούν ένα συγκεκριμένο περιβάλλον που ουσιαστικά αποτελεί τη σχηματοποίηση των αρχέτυπων δομών και την απεικόνιση της φυσικής τάξης του χώρου όπως διαχρονικά επιβίωσε σε μεγάλο τμήμα της ανατολικής Κρήτης από τη μινωική περίοδο έως και το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Κλείνοντας, θα ήθελα να επισημάνω ότι ενέργειες όπως το συνέδριο με θέμα τις Ξερολιθικές Κατασκευές που διοργάνωσε το ΙΚΙ και από το οποίο προέκυψε αυτό το βιβλίο, ξυπνούν την ανάγκη να μάθουμε και να εντάξουμε τα στοιχεία αυτά στην πολιτιστική και αρχιτεκτονική ταυτότητα του τόπου που μας γέννησε.

Θα μπορούσε το τοπικό ΤΕΕ, ή άλλος συλλογικός φορέας, να εκπονήσει μελέτη, που να αποτυπώνει τις πλέον αντιπροσωπευτικές κατασκευές ξερολιθοδομών στα νησιά μας, να σχεδιάσει πρότυπα είδη κατασκευών, όπως πορτόνια, πέτρινα δάπεδα, είδος λιθοδομών και εν συνεχεία το ΣΥΠΟΘΑ να θεσμοθετήσει αυτές τις προδιαγραφές.

Θα μπορούσε η πρωτοβάθμια εκπαίδευση, στα πλαίσια περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, να ορίσει μαθήματα , που να διδάσκουν την ντόπια διάλεκτο, πολλές λέξεις της οποίας ήδη αναφέρονται στο βιβλίο , που σήμερα παρουσιάζουμε.

Θα μπορούσαν όσοι ασχολούνται με τον περιπατητικό τουρισμό, να σχεδιάζουν τις πεζοπορικές διαδρομές με τα υπάρχοντα στοιχεία της συγκεκριμένης πολιτιστικής κληρονομιάς.

Γενικότερα οι αρμόδιοι φορείς πρέπει να συμβάλλουν με πρακτικά μέτρα ώστε να ενισχυθεί η αγάπη για την προστασία και ανάδειξη αυτού του θαυμαστού παρελθόντος.

Τα πέτρινα γεφύρια και οι πέτρινοι τοίχοι αντιστήριξης, που θαυμάζουμε , είναι οι γέφυρες με το παρελθόν μας, και τους αξίζει ένας βαθύς σεβασμός . Σεβασμός στη μαρτυρική πορεία τόσων γενεών, που με μοναδικά όπλα τα χέρια τους και τα στοιχειώδη εργαλεία τους μπόρεσαν να ζήσουν αρμονικά με το περιβάλλον, κόντρα στα φυσικά φαινόμενα.

Από τεχνικής και ειδικότερα από αρχιτεκτονικής πλευράς αναμφισβήτητα οι κατασκευές αυτές παρουσιάζουν εξαιρετικό ενδιαφέρον, δεδομένου ότι αποτελούν μέρος της κτισμένης κληρονομιάς. Κατασκευές περασμένων εποχών, που συνδυάζουν την παράδοση και τον πολιτισμό , που αποτελούν ορατά δείγματα του τρόπου επίλυσης πρακτικών αναγκών, που χρησιμοποιούν το πιο όμορφο φυσικό υλικό, την πέτρα, κατασκευές που εντάσσονται αρμονικά στο φυσικό περιβάλλον, που περιέχουν τον ιδρώτα και την κούραση των προγόνων μας.